

DAĞ

Ötüken'in, Fujiyama'nın, Miva'nın, Sina dağının, Ağrı'nın, Olimpos' un, Arafat'ın, Himalayalar'ın, Altaylar'ın kutsallığı, yeryüzüne oturmuş, göğe yükselen masif/muhteşem kitleler oluşlarındadır:

Kutsal dağ -burada yer ve gök birleşir- dünyanın merkezindedir... Hint inancına göre Meru dağı dünyanın merkezindedir ve onun üstünde kutup yıldızı bulunmaktadır. Ural-Altay halklarına göre de böyle bir merkezdeki dağ, Sumeru dağı vardır ve bu da kutup yıldızıyla sabitlenmiştir. İran inançlarına göre kutsal Haraberazaiti Dağı (*El-burz*) dünyanın merkezindedir ve gök ile bağlantılıdır... Mezopotamya inanışlarına göre merkezde yerle göğü birleştiren bir dağ vardır; Ülkeler Dağı adlı bu dağ sınırlar arası bağlantıdır. Ziggurat da bir kozmik dağdır, yani kozmosun simgesel bir tasviridir... Filistin'in merkezindeki Gerizim Dağı da şüphesiz aynı merkez olma itibarını taşımaktadır, zira ona "yeryüzünün göbeği" (*tabbur eres*) denmiştir... Kozmik dağın zirvesi yalnızca dünyanın en yüksek noktası olmakla kalmaz; aynı zamanda dünyanın göbeği, Yaratılış'ın başladığı yerdir (Eliade 1994: 26-9).

Kozmolojinin karşılığı olan insanın yaratılışı, aynı şekilde merkezî bir noktada, Dünyanın Merkezi'nde meydana gelmiştir. Mezopotamya geleneğine göre insan "yerin göbeğinde" biçimlendirilmiştir, burada aynı zamanda Dur-an-ki, "Gök ile Yer arasındaki bağlantı" da bulunmaktadır... Âdem' in yaratıldığı Cennet de tabii Evrenin Merkezi'ndedir. Cennet "Yer'in göbeği"ydi ve bir Suriye geleneğine göre "diğer hepsinden daha yüksek bir dağ"ın üzerinde kurulmuştu (Eliade 1992: 23).

Yukarıdaki Eliade alıntılarında görüldüğü gibi her yer (her 'insan kozmolojisi') varoluşun merkezindedir. Her insan ve her topluluk bir (ve aynı) merkeze sahiptir. Merkez çevresinde olup bitenler, yani insanlık tarihi, bazı yerel özgünlükler içerse de tek bir eksen çevresinde gelişir: İnsanın (bilincin) gelişimi. Bantu yerlisinin Eskimo'dan farkı, aynı merkezi kendi yaşam koşullarında oluşturmaktan başka bir şey değildir. Zamansal ve uzamsal değişimler (örneğin göçler), her zaman 'merkez'i de beraberinde taşımıştır. Türk toplulukları da yayıldıkları coğrafyada varoluşlarını tanımlarken, kendi merkezlerini -yerel merkezlerde- evrenin merkezi niteliğiyle yeniden keşfetmişlerdir:

Dikeyliğin güçlü simgesi olan dağ, ormanları ile, karla kaplı oluşu, ulaşılamazlığı ve gizemliliği; tepeleri göklere varan ve dolayısıyla onu tutan duruşu ile, evrenin merkezinde bulunmasıyla, Türk ve Moğol efsanelerinde önemli bir rol oynamıştır... [Türkler] göçleri sırasında, genellikle yeni bir düzene sokmak suretiyle, yerel gelenekleri kendi adlarına

düzenleyerek veya selefleri tarafından daha önceden değerlendirilmiş yerlere dikkatlerini odaklaştırmak suretiyle, eski yaşadıkları yerlere yakın yörelerdeki görünmezi, başka yüksek yerlere nakledeceklerdir. İşte bu şekilde Batı Anadolu'da, tekrar Kaz Dağı şeklinde adlandırılan İda Dağı'na şaman görüntüsünde ve bir kadın kültü içinde, Paris'in yargısı ile ilgili Eski Yunan kalıntıları, Hıristiyan azizlerini ve bizzat Peygamberin çok sevdiği kızı Fatima'nın kızı Sarı Kız veya 'Sarışın Kız'ı yücelten, gizemli bir müslüman hava karıştırılmıştır... Anadolu'daki dağlarla ilgili bu kült içinde sadece Orta Asya geleneklerinin yer almadığı muhakkaktır; ancak Orta Asya geleneklerinin etkisi de hiçbir şekilde yadsınamaz. Bu kült Kitab-ı Dede Korkut'ta görüldüğü gibi, Türklerin ilk islamlaşma asırlarında kendini belli etmektedir. Bu, bir müslüman ortamda hiç rastlanmayacak bir şekilde, su, ağaç ve de dağdan oluşan gerçek ilâhi bir üçlüdür. Ağaçlara yapılan yakarmalar arasında, ismi Kaz Dağı'nın ismini hatırlatan ... Kazılık Dağı'na yapılan yakarışı belirtmek gerekir. Bu dağ, hem hayat ve hem de yeniden doğuşun kaynağı olan, yıkılışı dünyanın sonu olarak görülen ve göğü destekleyebilen evrensel bir eksen şeklinde algılanmaktadır (Roux 1994: 124-8).

Kazılık Dağı, bir Kırgız-Türk destanında şöyle ünlenir:

Sen ey sevgili! Ey sevgili dağ! ... Bana, zenginlik veren dağ! Benim üç atamın, yaşadığı dağ. Gözün sana konanda, buzlaşır kayganlaşırdın!... Yakınlarımın oturduğu, zengin Türk vadisi! Kazanımın kapağı!... Atlarımı tutan kemendim! Evimin direği! Sırığım! Sen ey sevgili! Sevgili dağ! Bana varlık veren dağ! Babamın güveyisi dağ! Anamın gelini dağ!... Büyük büyük taşların! Gözümden akar yaşların! (Ögel 1995: 32).

Dağ, hele ki geniş düzlükler üzerinde tek başına, 'bir'dir; onun için de merkez(de)dir. Yatay uzamda her türlü yönlenmenin çıkışı ondadır; varışı da onadır. Bunun anlamı dağın dünyanın doğduğu kaynakta, merkezde yer aldığıdır, somut zihin için çok açık bir gerçek olmasıdır: Dünyanın merkezi, dünyanın göbeğidir (*omphalos*). Dünya, bütün içerdikleriyle buradan doğmuştur. Hem mekânda, hem zamanda, evrenin (dünyanın) merkezi olarak dağ, kutsal ağaç gibi bir yoğunlaşma eksenidir, kutsaldır (*axis mundi*): Gök, yeryüzü ve yeraltını, geçmiş, şimdi ve geleceği 'bir'leştirir, mutlaklaştırır. Dağ bir bağlantı ve devamlılık elemanıdır; dikey uzamın iki kutbunu, yeri ve göğü, yukarısını ve aşağısını birbirlerine dokundurur. Bir referans odağı olarak, kutsal'ın en önemli özelliklerinden olan güven ve düzeni sağlar. Hayatın belirsizliklerinde, var olan düzen ve gücü hatırlatıcı, -ortak/paylaşılan- bir 'açık giz'in varlığı, bilincin sâir varoluştan kopukluğunu gidermese de, huzursuzluğunu yatıştırır. Yaşamın / doğanın zengin çeşitliliği/belirsizliği ve sınırsızlığı içinde kaybolma

korkusu, referans alınabilecek bir 'değişmez'e gereksinim hissettirecektir. Dağ böyle bir kalıcılık simgesidir. Hep oradadır, uzak- laşılrsa da gözün menzili içindedir.

Doğanın tüm dönüşümlerine direnmiş, hep aynı kalmış dağ, elbette ki geçiciliğe deva olacak bir teselli mecazı sunacaktır. Sıradağlar sonsuzluk hissi verir; sarar/sarmalar; çevreler, insanın coğrafyasına olduğu kadar zihnine de çepeçevre kuşatıcı/tutucu/top(ar)layıcı sınırdır. Yanardağların sembolik imgelemede çok özel bir yere sahip olacağı âşikârdır. Genellikle tanrıların mekânı olarak görülmüşlerdir. Püskürtülen ateşin, yakıcı şiddet olarak karşılığı kutsal'ın cezalandıran öfkesidir (Bonneyoy 2000, Chevalier ve Gheerbrant 1996, Eliade 1994). Dağ köksüz ve direksiz yükselen göğü sırtlanır/taşır. Yeri bastırır/sabitler. Yere sağlam basışı yükünün ağırlığındandır. Duruşuyla aşağıya, yere ait olduğu kadar, eylemiyle yukarıya, göğe aittir; zira yönelişi orayadır. Yükselişi donmuş bir eylemdir, ama dinamik bir duygu sunar: Durağanlığı ve vakarı içinde yukarıya uzanışı bir kopma, uzaklaşma eylemini içerir. Dağ aydınlığın ögesidir: Güneş ondan yükselir. Dağ karanlığın ögesidir: Güneş onda batar. Uçurumları, mağaraları, ormanları ile gizemlidir/tehlikelidir; görüldüğünden/ gösterdiğinden fazlasıdır.

Giderek incelir, tabanından uzaklaştığı için zayıflar dağ yukarılara uzanırken; ama yükseldikçe de gözden kaybolur zirvesi. Yükseklik sarhoşluğu, bütünüyle ayırışmak, mutlak özgürleşmek gibi bir coşkuyu da besler: Bulutların ötesinde, boşlukta yüzüyormuş hissi, köklerine yabancılaşma tehlikesiyle de karşılaştıracaktır insanı. İnsanın somut olandan ayırışmış, soyut Kutsal'ı keşfettiği, 'Büyük Öte- ki'ne en yakın olduğu yerlerdir dağlar. Yüksek dağların zirveleri, insan zihninin en önemli paradigmatic sıçrayışı, yani bedenden âzâd olarak ruh'laşmasının metaforik karşılığıdır da taşır. Dağa tırmananlar ve tırmanış eyleminin kendisi de ibadet, 'kutsal yükselme', 'kut- sal'a doğru yükselme' anlamlarını taşır (Bonneyoy 2000). Dağ bazen bizzat tanrının vücududur; bazen ölümlerin/ruhların yaşadığı yerdir. Dolayısıyla zamanda/mekânda kültür ötesine taşınabilir. Kutsallığı, barındırdıklarında kişileştirilir; barındırdıkları da onun kutsallığını pekiştirir:

İslâm öncesi devirde dağ ve tepelerde mevcut olduğuna inanılan üstün güç veya ruhların İslâmî devirde ... kimliği meçhul evliyâ haline dönüştüğünü kabul edebiliriz. Herhalde Türkler Anadolu'da fetihten sonra yerleştikleri çeşitli yerlerde bazı dağ ve tepeleri, vaktiyle Orta Asya'daki gibi, mukaddes tanımlar ve bunları hayalî yatırımlarla şahıslandırmış olmalıdırlar. Nitekim ... menkabelerdeki örnekler de, dağ ve tepelerin Hacı Bektaş, Hacım Sultan ve Seyyid Rüstem Gazi gibi bir velî ile birlikte düşünüldüğünü gösterir niteliktedir. O

halde, adı geçenlerin bu menkabelerde ibâdet ve riyâzat yeri olarak hep yüksek tepeleri seçiyor olmaları, bunların neden dağ kültürüyle alâkalı görülmesi gerektiğini anlatıyor (Ocak 2000: 121).

Jung'un, Meksika'da Pueblo Kızılderililerini ziyaretinden aktardığı anılar, -yaşamsal önemi haiz- kutsallığın dış gerçeklikte (ve onun güç ve görkeminin zorlayıcılığında) *doğrudan* algılanışının doğallığını ve gerekliliğini kaçınılmazlığını çok güzel vurguluyor:

(B)ir gün, platodan bir 2000 m. daha yüksek olan dağlara bakarak ... düşünürken, heyecanını yenmeye çalıştığı belli olan biri kulağıma, 'Tüm yaşamın dağdan geldiğine inanmıyor musun?' diye fısıldadı... Bana öylesine geniş kapsamlı bir soru sormuştu ki! Dağdan aşağıya gürül gürül akan nehrin görüntüsü bile bu soruyu haklı çıkartıyordu. Kuşkusuz, tüm yaşamın sürmesini dağ sağlıyordu. Orada su ve yaşam vardı. Apaçık bir gerçektir bu. 'Dağ' sözcüğünün onda yarattığı duygusallığı hissettim ve dağda yapılan gizli ayinleri düşündüm. 'Gerçeği söylediğini herkes anlar,' dedim ona (Jung 2001: 258).

Bu bir dizi neden ve daha fazlası, 'dağ'ın, Kutsal'ın taşıyıcısı (*epi- fani*) ve göstereni (*hiyerofani*) olarak önemini açıklar. *Bütün zamanlarda ve bütün coğrafyalarda...*

Kaynak: Saydam, M.B., *Deli Dumrul'un Bilinci, "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi, Genişletilmiş İkinci Basım Metis Yayınları, İstanbul, 2011*

psikomitoloji.com